

Silvo Grčar
Andrej Sotlar
Katja Eman

DOI: 10.2478/cmc-2024-0020

OKOLJSKI VIDIK CIVILNO-VOJAŠKIH RAZMERIJ: PRILOŽNOSTI IN IZZIVI ZA SLOVENSKO VOJSKO

THE ENVIRONMENTAL ASPECT OF CIVIL-MILITARY RELATIONS: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES FOR THE SLOVENIAN ARMED FORCES

Povzetek Ugotovitve raziskav javnega mnenja potrjujejo visoko ekološko ozaveščenost državljanov Slovenije, ki je rezultat poudarjenega pomena vrednote zdravega okolja. Uravnoteženje zahtev po pripravljenosti vojske in varstva okolja je ključno za uspešno upravljanje okoljskega vidika civilno-vojaških razmerij. Ministrstvo za obrambo poudarja pomen varstva okolja, medtem ko so dejavnosti Slovenske vojske regulirane z okoljsko zakonodajo, notranjimi predpisi in Natovimi zavezniškimi doktrinami. Stališča poveljnikov enot Slovenske vojske odražajo pozitivno ekološko naravnost, pri čemer objektivno zaznavajo določene vplive vojaških dejavnosti na okolje, kot tudi nekatere priložnosti za dobro sodelovanje z lokalno skupnostjo.

Ključne besede *Civilno-vojaška razmerja, Slovenska vojska, vojaške dejavnosti, okoljski vplivi, varstvo okolja, ekološka ozaveščenost.*

Abstract The findings of public opinion surveys confirm the high environmental awareness of the citizens of Slovenia, which is the result of the emphasized importance of the value of a healthy environment. Balancing military readiness requirements and environmental protection is key to successfully managing the environmental aspect of civil-military relations. The Ministry of Defence emphasizes the importance of environmental protection, while the activities of the Slovenian Armed Forces are regulated by environmental legislation, internal regulations and doctrines of the NATO alliance. The attitudes of the unit commanders of the Slovenian Armed Forces reflect a positive environmental orientation, whereby they objectively perceive certain impacts of military activities on the environment and also some opportunities for good cooperation with the local community.

Key words *Civil-military relations, Slovenian Armed Forces, military activities, environmental impacts, environmental protection, environmental awareness.*

Uvod Civilno-vojaška razmerja so dinamična in se spreminjajo pod vplivom notranjih in zunanjih dejavnikov (zgodovinska vloga oboroženih sil, značilnosti družbe, spreminjajoče se mednarodno okolje) (Joó, 1996). Tudi v demokratičnih ureditvah civilno-vojaška razmerja niso nespremenljiva kategorija, temveč stalno prizadevanje za ohranitev civilnega nadzora nad oboroženimi silami. Da bi ohranila podporo javnosti, vojska izpolnjuje funkcionalni in družbeni imperativ, medtem ko legitimnost krepi, če z javnostjo deli podobne vrednote, kulturne norme in ideologijo (Jelušič, 1997). Posebni izzivi v postmaterialistični družbi so prevladovanje individualizma, izginjanje tradicionalnih vrednot in državljanske zavesti ter nezaupanje v institucije (Manigart, 1998), pri čemer nastaja kulturni razkorak med družbo in vojsko (Feaver in Kohn, 2001; Moskos, 2000; Shields, 2015). Civilno-vojaška razmerja so področje nenehnih trenj med civilno družbo in oboroženimi silami, ki z neustreznim pristopom k reševanju preraščajo v konflikt (Furlan, 2018).

Področje civilno-vojaških razmerij vključuje vse interakcije med oboroženimi silami in družbo (področnimi resorji), pri čemer se odpirajo nova področja raziskovanja vsebine civilno-vojaških razmerij (Pion-Berlin idr., 2024). Hong (2008) prepoznava potrebo po redefiniranju civilno-vojaških razmerij, v katerih ima civilna družba večje zahteve in pričakovanja od vojske oziroma ta ni več prepoznana zgolj kot izjemna družbena institucija. Civilno-vojaška razmerja vključujejo različne vidike (ekonomskega, finančnega, tehnološkega, kulturnega, družbenega, političnega) (Kümmel, 2002), pri čemer oborožene sile vzpostavljajo tudi razmerje z naravnim okoljem, tj. vojaško-okoljsko razmerje (angl. *military-environmental relations*) (Light, 2014). Oborožene sile tako vzpostavljajo specifično civilno-vojaško-okoljsko razmerje, ki se nanaša na skupno reševanje aktualnih okoljskih vprašanj (Lee Jenni idr., 2015). Uspešnost reševanja okoljskih vprašanj (okoljskih vidikov) namreč prispeva k uspešnosti izvajanja vojaških poslanstev, ugledu vojaške institucije in okoljski varnosti (vključno z varnostjo lastnih sil) (Neuhauser, 2015; Smit in Henrico, 2022). Uravnotežena civilno-vojaška razmerja (vključno z vojaško-okoljskim) so pomembna zlasti v obdobju konvergiranja vrednot civilne družbe in vojaške institucije (Dandeker, 1990; Kiss, 1999; Kotnik-Dvojmoč, 2000; Garb, 2009), ko je izzvana skupna vrednota zdravega okolja. Približevanje vojaških vrednot tistim v civilnem okolju vključuje prvino trajnostnega upravljanja okolja, s čimer se krepijo tudi civilno-vojaška razmerja. V tej zvezi je pomembno ohraniti odprtost vojaške organizacije za akademsko raziskovanje, eksploatacijo novih znanj (vključno s tistimi na področju varstva okolja) in javno dostopnost okoljskih podatkov (rezultati monitoringa, študij, investicij, izdatkov), medtem ko izobraževanje s področja varstva okolja vpliva na višjo ekološko ozaveščenost pripadnikov oboroženih sil (Smit, 2020). S tem opredeljujemo tudi okoljski vidik civilno-vojaških razmerij, ki ga uvrščamo na področje vojaške sociologije kot prepoznavne smeri preučevanja civilno-vojaških razmerij.

Demokratični model civilnega nadzora nad oboroženimi silami (Joó, 1996) vključuje elemente, kot so ustavna določila (temeljna razmerja med državo in oboroženimi silami), zakonodajna vloga parlamenta na področju obrambe, hierarhična

odgovornost vojske civilnemu organu javne uprave (minister za obrambo), obstoj strokovne in apolitične vojaške organizacije, ločitev odgovornosti civilnih avtoritet in vojaške stroke, obstoj razvite demokratične družbe (institucij, vrednot), ki je sposobna učinkovito reševati družbene konflikte in v kateri obstaja širši družbeni konsenz o vlogi in nalogah oboroženih sil, in obstoj vojaške akademske skupnosti, ki je sposobna sodelovati v javnih razpravah s področja obrambe in varnosti (Joó, 1996). Potem ko je bila Republika Slovenija že globoko v obdobju tranzicije k popolni demokraciji, je Bebler (2005) ugotavljal, da civilno-vojaška razmerja v Republiki Sloveniji še nimajo značilnosti stabilnega razmerja. Zaznamovali so jih predvsem vprašljiva učinkovitost norm, upravljanje razmerij, neopredeljeno politično vodstvo ter šibka vojaška avtonomija, javni interes za obrambne zadeve in podpora oboroženim silam. Tudi pozneje je Furlan (2015) v povezavi s civilno-vojaškimi razmerji kritično ugotavljal, da je Slovenska vojska podvržena pretiranemu političnemu nadzoru, kar negativno vpliva na razvoj strokovne vojaške avtonomije. V obdobju zadnjih 20 let se v Republiki Sloveniji v povezavi z okoljskimi vprašanji intenzivira problematika statusa osrednjega vadišča Poček pri Postojni. Primer vadišča uvrščamo na področje okoljskega vidika civilno-vojaških razmerij, s čimer se v časovni perspektivi ponovno potrjuje ugotovitev, da Republika Slovenija ne izkazuje nekaterih značilnosti stabilnih civilno-vojaških razmerij, ki so skupna sodobnim demokratičnim ureditvam.

Vojaška organizacija ni popolnoma izolirana od civilne družbe. Vojska svoje dejavnosti izvaja v naravnem okolju, ki si ga deli s civilno družbo, zato ima tudi na področju varstva okolja nekatere odgovornosti. Dodaten razlog za odgovornost vojaške organizacije za trajnostno upravljanje okolja so obsežne (znatne) površine, ki jih vojska upravlja. Vojska pa je v paradoksalnem položaju ob dejstvu, da je njena temeljna dejavnost destruktivna za okolje (najbolj izraženo v vojnem času) oziroma so pričakovani nekateri učinki uporabe oborožitve, sredstev in vojaških dejavnosti na okolje. Slovenska vojska je deklarativno okoljsko odgovorna organizacija, pri čemer je del odgovornosti na Ministrstvu za obrambo, ki je politični odločevalec, upravlja nepremičnine in določa investicije, medtem ko je Slovenska vojska (u)porabnik dodeljenih virov. Vojska s svojo avtonomnostjo sicer lahko spodbuja ekološko ozaveščenost pripadnikov na vseh ravneh, upošteva okoljske predpise, obvešča javnost in vzpostavlja komunikacijo z njo ter regulira izbiro lokacij, intenzivnost in vsebino usposabljanja. Zaradi realnih dejavnikov omejevanja vojaškega usposabljanja (angl. encroachment) (urbanizacija, souporaba zračnega prostora, naravovarstvena območja ipd.) (Van Antwerp, 2001) si oborožene sile v splošnem prizadevajo za večjo ekskluzivnost (angl. exemptions) iz okoljske zakonodaje iz razlogov, da ta omejuje usposabljanje in posledično zagotavljanje pripravljenosti (Bearden, 2007), kar pa oborožene sile v praksi težko utemeljijo (Government Accountability Office [GAO], 2006). Tovrstne okoljske izjeme za področje obrambe so pravzaprav vsebinsko pomanjkljivo definirane oziroma se je izkazalo, da v primeru celovite presoje vplivov pravno niso vzdržale enostranske razlage določila. Zato je ustrežnejše, da se ohranja uravnoteženje zahtev po vojaškem usposabljanju in varstvu okolja, kar je mogoče doseči z doslednim izvajanjem zakonskih in notranjih

okoljskih predpisov (ukrepov, preprečevanj, sanacije) in investiranjem v sodobno vojaško infrastrukturo, ki upošteva okoljski vidik (trajnost, zmanjševanje vplivov, ohranitev stanja vrst in habitatov).

1 NAMEN

Višja raven ekološke ozaveščenosti med državljani Republike Slovenije vpliva na okoljski vidik civilno-vojaških razmerij, ki se izraža tudi z zahtevami po prilagoditvi oboroženih sil okoljevarstveni zakonodaji oziroma delnim omejevanjem mirnodobnih vojaških dejavnosti. Tudi v Republiki Sloveniji obstaja dolgotrajno nasprotovanje lokalnega prebivalstva obratovanju največjega vojaškega vadišča Slovenske vojske Poček pri Postojni. Vadišče je sicer strateškega ali ključnega pomena za vojaško usposabljanje in zagotavljanje pripravljenosti Slovenske vojske ter izvajanja mednarodnega vojaškega sodelovanja. Zato ima strateški pomen tudi uspešno upravljanje okoljskega vidika civilno-vojaških razmerij. Pomen področja varstva okolja (angl. environmental protection) je prav tako izražen v doktrinarnih dokumentih vojaškega zavezništva Nato (angl. NATO, North Atlantic Treaty Organization) (dejavnik krepitve sil, vpliv na uspešnost operacij, okoljska varnost). V zvezi s tem so nas zanimala stališča (usmerjenost, samozaznavanje) poveljnikov nekaterih enot Slovenske vojske na taktični in operativni ravni o vplivu mirnodobnih vojaških dejavnosti na okolje oziroma ali njihova stališča odražajo pozitivno ekološko naravnost Nata. Drugi namen prispevka je predstaviti, kako predstavniki lokalne skupnosti zaznavajo mirnodobne vojaške dejavnosti v smislu vpliva na okolje oziroma katere so tiste kategorije, pri katerih lahko sodelujoči subjekti (Slovenska vojska, Ministrstvo za obrambo, občine) na tem področju vzajemno okrepijo koeksistenco (sodelovanje, prisotnost) v lokalnem okolju. Tretji namen pa je prispevati v nabor vojaškostrokovne literature o okoljski dimenziji mirnodobnih vojaških dejavnosti in možnosti za izvajanje uravnotežene t. i. obrambno-okoljske politike, ki bo v korist vseh sodelujočih subjektov (lokalne skupnosti, Slovenske vojske, Ministrstva za obrambo, države). Po analizi člankov v vojaškostrokovnih publikacijah namreč ugotavljamo nizko število vsebinsko relevantnih prispevkov. V obdobju od leta 1999 do 2022 je skupno izšlo 79 števil revije *Sodobni vojaški izzivi*. V istem obdobju je bilo v publikaciji objavljenih več kot 580 člankov, od tega jih je bilo pet (v večletnem razmiku) povezanih z raziskovalno tematiko (ali 0,8 %), 25 člankov (ali 4,2 %) pa manj neposredno povezanih z raziskovalno tematiko. V obdobju od leta 2002 do 2022 je v reviji *Vojaškošolski zbornik* skupno izšlo 17 števil. V istem obdobju je bilo v publikaciji objavljenih več kot 130 člankov, od tega sta bila zgolj dva (v večletnem razmiku) povezana z raziskovalno tematiko (ali 1,4 %), trije (ali 2,2 %) pa manj neposredno povezani z raziskovalno tematiko.

2 METODOLOGIJA IN RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

V obdobju od 15. 6. 2021 do 2. 3. 2022 smo opravili skupno 20 delno strukturiranih intervjujev s poveljniki nekaterih enot Slovenske vojske na taktični in operativni

ravni, pri čemer smo sledili organizacijski strukturi Slovenske vojske iz leta 2020. Med 19. 5. 2021 in 4. 7. 2022 smo opravili tudi pet delno strukturiranih intervjujev, in sicer z župani občin Moravče, Pivka in Postojna, predsednikom krajevne skupnosti Prestranek in dekanom Fakultete za organizacijske vede Univerze v Mariboru. Zanimala so nas stališča poveljnikov enot Slovenske vojske, poznavalcev problematike in predstavnikov lokalne skupnosti, ali nekatere mirnodobne dejavnosti oboroženih sil zaznavajo kot vir ogrožanja okolja. Prek odgovorov na pripravljena vprašanja smo pridobili stališča sogovornikov, kako zaznavajo naravno okolje v povezavi z mirnodobnimi vojaškimi dejavnostmi, kolikšen pomen namenjajo reševanju okoljskih vprašanj in s kakšnimi težavami se srečujejo pri reševanju le-teh. V intervju s poveljniki enot Slovenske vojske in predstavniki lokalne skupnosti so bila med drugim vključena vprašanja: 1) Ali menite, da nekatere mirnodobne dejavnosti oboroženih sil v Republiki Sloveniji ogrožajo okolje? 2) Če menite, da ga, za katere mirnodobne vojaške dejavnosti gre? in 3) Ali zaznavate trenja oziroma nasprotovanja, v povezavi z varovanjem okolja, med civilno družbo in Slovensko vojsko, in če jih, na katerih področjih? Odgovore, pridobljene v intervjujih s poveljniki, smo zapisali v parafrizirani obliki in jih analizirali s postopkom kodiranja po Glaserju in Straussu (Mesec, 1989). Kodirane pojme za posamezno vprašanje, vključeno v intervju, smo na podlagi sorodnosti združili v prepoznavne kategorije. V analizi intervjujev z župani občin in dekanom Fakultete za organizacijske vede Univerze v Mariboru smo uporabili metodo ekspliciranja pomena. Dele besedila v posamezni temi smo kodirali s pojmi in v komentarju eksplicirali njihov pomen.

3 OPREDELITEV POJMA OKOLJA

Okolje vključuje naravno, kulturno in družbeno okolje, medtem ko se v ožjem smislu za okolje smatra le naravno okolje (Mihalič, 1993). Okolje je sestav živega okolja (biotski dejavniki), neživega okolja (abiotski dejavniki), družbeno okoljskih dejavnikov in skupnih okoljskih zadev (Macarol, 1993). Okolje vključuje interakcije med naravnimi viri, kulturno dediščino in značilnostmi pokrajine (Commission of the European Communities [COM], 1993). Naravni del okolja vključuje živi (flora, favna vključno z mikroorganizmi in človekom) in neživi del (geološke strukture) (Butinar idr., 2020). Zakon o varstvu okolja (»Zakon o varstvu okolja (ZVO-2)«, 2022) okolje definira kot »... del narave, kamor seže ali bi lahko segel vpliv človekovega delovanja. Deli okolja so mineralne surovine, tla, voda, zrak, živalske in rastlinske vrste, vključno z njihovim genskim materialom. Posebni deli okolja so deli okolja, ki imajo koristno vlogo za drug del okolja ali javnost; to so vode in tla ter s predpisi o ohranjanju narave posebej določene mednarodno varovane in zavarovane prosto živeče rastlinske in živalske vrste ..., njihovi habitati in habitatni tipi, ki se prednostno ohranjajo v ugodnem stanju, ter naravne vrednote po predpisih o ohranjanju narave« (»ZVO-2«, 2022, 3. člen). Doktrina za varstvo okolja med vojaškimi aktivnostmi pod vodstvom Nata okolje opredeli kot tisto, v katerem deluje vojaška organizacija »... vključno z zrakom, vodo, zemljo, naravnimi viri, rastlinstvom in živalstvom, človekom in odnosi med njimi«. (Ministrstvo za obrambo [MORS, 2013], str. A-2). Naravno okolje vključuje grajene strukture ter naravne in kulturne vire (Department

of the Army, 2015), medtem ko vojaško okolje (angl. military environment) vključuje biofizično, družbeno, kulturno in ekonomsko okolje, v katerem vojska izvaja svoje naloge (Smit in Henrico, 2022).

4 EKOLOŠKA NARAVNANOST ZAVEZNIŠTVA IN INTEGRACIJA DOLOČIL V SLOVENSKO VOJSKO

Zavezništvo Nato med drugimi grožnjami varnosti prepoznava tudi okoljske grožnje (angl. eco-threats) (Sanden in Bachmann, 2013). Prizadeva si za manjši vpliv vojaških dejavnosti na okolje in za zaščito sil pred varnostnimi izzivi iz okolja in v koncept nacionalne varnosti vključuje tudi varnost naravnega okolja (Prebilič in Oder, 2004). V razmerju do okolja Nato ločeno definira zaščito okolja in okoljsko varnost (North Atlantic Treaty Organization [NATO], 2019). V razmerju do okolja zavezništvo med drugim izvaja različne dejavnosti (zaščita okolja pred škodljivimi vplivi vojaških operacij, spodbujanje uporabe okolju prijaznejših praks med usposabljanjem in operacijami, prilagajanje vojaških zmogljivosti škodljivim nevarnim vplivom okolja, priprava in odziv na naravne in druge nesreče, prepoznavanje vplivov klimatskih sprememb, izobraževanje častnikov o vseh vidikih okoljskih izzivov, izboljšanje energetske učinkovitosti in neodvisnosti od fosilnih goriv, izgradnja okolju prijazne infrastrukture ipd.) (NATO, 2019). Natova zavezniška doktrina za varstvo okolja med vojaškimi operacijami določa, da se vsebine varstva okolja pragmatično vključujejo v programe vojaškega usposabljanja (Nato Standardization Office [NSO], 2018a, 5. pogl.). Cilji okoljskega izobraževanja so integracija ekološke (energetske) ozaveščenosti v vojaško izobraževanje posameznika na vseh ravneh, pri čemer odgovornost na področju varstva okolja narašča z višjim položajem v vojaški hierarhiji. Poveljniki skrbijo za integracijo ukrepov varstva okolja in ekološke ozaveščenosti v dnevno vojaško rutino, medtem ko okoljsko izobraževanje vključuje področja varstva okolja, trajnostne rabe virov (vključno z ohranjanjem naravne in kulturne dediščine) in okoljske politike (nacionalna, politika države gostiteljice, zavezništva, mednarodni sporazumi). Zavezništvo Nato operacije izvaja z upoštevanjem določil mednarodnega (vojno pravo, človekove pravice, kazensko, okoljsko, pomorsko pravo) in nacionalnega prava. Upravljanje okoljskih tveganj je integrirano v proces načrtovanja operacij (NSO, 2018a). Okoljska škoda je neizogibna posledica vojaških operacij, pri čemer z okoljskim načrtovanjem zmanjšujemo okoljske posledice tako, da to ne vpliva na doseganje operativnih ciljev. Doseganje teh je primarna odgovornost poveljnikov, pri čemer smiselno sledijo okoljskim usmeritvam (ocenjevanje vpliva vojaških aktivnosti na okolje, značilnosti okolja). Po doktrini okoljska odgovornost poveljnikov med drugim vključuje spodbujanje ekološke ozaveščenosti, določanje dolžnosti, okoljsko načrtovanje, zagotavljanje skladnosti delovanja z okoljskimi predpisi, smotrno porabo virov in preprečevanje onesnaženja (preventivni ukrepi, sanacija) (NSO, 2018a). Pooblaščenici za varstvo okolja so strokovnjaki, ki poveljniku svetujejo in predlagajo ukrepe za varstvo okolja. Gre namreč za specifično področje (zahteva strokovna znanja), ki z ustreznim pristopom prispeva k uspehu vojaške operacije (Department of the Army, 2015; NSO, 2018a).

S polnopravnim članstvom Republike Slovenije v Natu so bila tudi v Slovensko vojsko postopoma uvedena določila zavezništva o upoštevanju okoljskih vidikov delovanja. Varstvo okolja urejajo standardizacijski dogovori zavezništva (angl. standardization agreement) (NSO, 2013, 2018a, 2019, 2020, 2022a, 2024), ki jih je Ministrstvo za obrambo kot Slovenski vojaški standard implementiralo v organizacijsko enoto (MORS, 2013, 2013a, 2013b, 2014, 2015, 2016, 2016a) in za izvrševanje katerih so odgovorni poveljniki v mednarodnih aktivnostih. Konkretnější organizacijski ukrepi varstva okolja v Slovenski vojski so določeni z direktivo in ukazi, medtem ko so področno urejeni s standardnimi postopki, pri čemer so določila o varstvu okolja na streliščih in poligonih opredeljena s samostojnim standardnim postopkom (GŠSV, 2020). Direktiva o varstvu okolja v Slovenski vojski (GŠSV, 2017) določa organiziranost, odgovornost, pristojnost in naloge za izvajanje ukrepov varstva okolja (vključno z zavezniškimi enotami), pri čemer določila direktive temeljijo na nacionalni okoljski zakonodaji. Pravila službe v Slovenski vojski določajo tudi nekatere naloge in odgovornosti poveljnikov vojašnic (»Pravila službe v Slovenski vojski (PSSV)«, 2009, t. 169, 170, 171, 210), medtem ko je varstvo okolja urejeno s predpisi in akti poveljevanja, ki določajo »... organiziranost, pristojnost, odgovornost in naloge poveljstev, enot in zavodov na vseh ravneh poveljevanja; dejavnosti, postopke in ukrepe za varovanje okolja pri uporabi vojaških nepremičnin; okoljsko usposabljanje pripadnikov Slovenske vojske; sodelovanje pri izvajanju ukrepov varstva okolja v mednarodnih operacijah in misijah« (»PSSV«, 2009, 210. t.). Poveljniki in vsi pripadniki Slovenske vojske so dolžni izvrševati ukaze, vključno s tistimi, ki določajo izvrševanje ukrepov varstva okolja, medtem ko poveljujoči nadzoruje izvrševanje povelj (»Zakon o obrambi (ZObr)«, 2004, 43. člen), pri čemer je pripadnik v primeru zavrnitve (neizvršitve) ukaza disciplinsko, kazensko ali odškodninsko odgovoren, sankcija pa ima lahko pravne posledice (»ZObr«, 2004, 56. in 57. člen).

5 VPLIV MIRNODOBNIH VOJAŠKIH DEJAVNOSTI NA OKOLJE

Vpliv vojaških dejavnosti na okolje v splošnem pomeni zmogljivost vojske, da v mirnodobnem in vojnem času znatno vpliva na zrak, zemljo in vodo (Matthews idr., 2003). Različne discipline (ekologija, medicina, biologija, toksikologija itn.) so na svojem področju preučevanja že potrdile določene škodljive učinke mirnodobnih dejavnosti na okolje. Za škodljive vplive (posledice) mirnodobnih vojaških dejavnosti na okolje štejemo škodljive učinke (emisijske, fizične, kemične, biološke, radiološke, energetske), preseganje mejnih vrednosti v določenih komponentah okolja, obsežno in znatno okoljsko škodo, ekološko kriminaliteto in povzročitev kakršne koli oblike okoljske nepravilnosti. Mirnodobne vojaške dejavnosti so raznolike in tudi njihovi vplivi na okolje so raznoliki (v spektru od zanemarljivih do ogrožajočih). V različnih študijah so predmet preučevanja vplivi (učinki) vojaškega prometa na okolje (Prosser idr., 2000; Vennik, 2019), toksičnost nitroaromatičnih spojin (Lima idr., 2011; Martel idr., 2008), toksičnost težkih kovin (McDiarmid idr., 2011; Balali-Mood idr., 2021), hrupne obremenitve (Fish in Scharre, 2018; Rodríguez-Artiles idr., 2019), radiološko onesnaženje (Yamamoto idr., 2010; Práválie, 2014), onesnaženje

z neeksplodiranimi sredstvi (Baršienė idr., 2014; Beck idr., 2018), infrastrukturno onesnaženje (Lawrence idr., 2015; Miller; 2019) in druge obremenitve okolja. Javna dostopnost rezultatov izvedenih raziskav o vplivih vojaških dejavnosti na okolje je namreč pomembna za ohranjanje znanja ter zagotavljanje sredstev in pomoči vojaškim objektom s podobnimi okoljskimi problemi (Ricci idr., 2012).

Področje varstva okolja je izjemno raznoliko in zahteva sodelovanje strokovnih služb ter specifičen pristop k ugotavljanju negativnih vplivov in povzročene okoljske škode. Potrditve vpliva se morajo tako vselej opirati na rezultate monitoringa v posameznih komponentah okolja in ugotavljati glede na določila okoljske zakonodaje in področnih mejnih vrednosti. Pri tem prepoznavamo, katere so vojaške dejavnosti z obremenilnim učinkom na okolje ter kakšni so učinki teh na del okolja (segment, populacija, zdravje). Zato je treba opredeliti vsaj nekatere temeljne pojme. Tako je ekološka integriteta (angl. environmental integrity) stanje, v katerem je zagotovljena regenerativna sposobnost ekosistemov (Hecker, 2011). Pri tem ocenjujemo prag (angl. threshold) regenerativne kapacitete ekosistemov, s katerim so presežene razpoložljivosti ekosistemskih storitev. Toksičnost (akutna, kronična) je stopnja, do katere substanca (toksin ali strup) škodi človeku ali živali, običajno zaradi dolgotrajne ali ponavljajoče se izpostavljenosti (RxList, 2024). Posledice izpostavljenosti so odvisne od različnih dejavnikov, ki vključujejo koncentracijo, trajanje, pot vnosa, prisotnost drugih kemikalij in individualne značilnosti. Kontaminant je vsaka fizična, kemična, biološka ali radiološka snov v zraku, vodi, zemlji ali biološki snovi, ki ima škodljiv učinek na rastline in živali (Environmental Protection Agency [EPA], 2024). Ekotoksična mejna vrednost (angl. exotoxicological benchmark) je numerična vrednost koncentracije kontaminanta v abiotičnem mediju (zemlji, vodi, sedimentu), v rastlinah ali živalih, nad katero je povzročena škoda. Kontaminacija se nanaša na medij, ki vsebuje kontaminante v koncentracijah nad vrednostjo, ki ne pomeni tveganja za zdravje (EPA, 2008). Pri tem je pomemben način vstopa (angl. pathway) v receptor, pri čemer ločimo zrak (plini, emisije), kosovni odpadki (stroji, zgradbe, rezervoarji), podtalnica (vodonosniki), izcedne vode (površinska, meteorna, filtrirana voda), tekoči odpadki (rezervoarji, zbiralniki, sodi, zajetja), ostanki (pepel, obdelovanje), sedimenti (vodni nanosi), blato (odpadne vode), trdni odpadki (smeti, katrani), zemlja (višje in globlje plasti) in površinske vode (močvirja, jezera, potoki, ribniki) (EPA, 2008). Bioakumulacija je proces prehajanja kemičnih snovi v rastlinje in živali bodisi z neposredno izpostavljenostjo kontaminiranemu mediju (zemlja, sediment, voda) bodisi posredno z zaužitjem kontaminirane hrane (EPA, 2024).

Natova zavezniška doktrina za varstvo okolja predpostavlja 1) onesnaženje vode (površinske vode, podtalnica) kot posledica razlitja (sanitarne vode, goriva), erozije, gradbenih posegov, premikov vozil, izpustov nevarnih snovi, 2) onesnaženje zraka kot posledica emisij (vozil, zrakoplovov, plovil, odprtih sežigalnic, pirotehničnih sredstev), 3) onesnaženje zemlje kot posledica razlitja (goriva, maziva, nevarnih materialov) in izpustov onesnažene vode, 4) hrup kot posledica vojaške dejavnosti (vpliv v mirnodobnem času na ljudi in živali), 5) vplive na mokrišča in biodiverzitetu ter 6) ogrožanje naravne in kulturne dediščine (NSO, 2018a). Onesnaženje vode

je lahko posledica neustreznega ravnanja s pesticidi (ali uporabe pesticidov) ter nevarnimi, komunalnimi in medicinskimi odpadki. Okoljski vidik predpostavlja okoljski medij in povezano tveganje (dejavnost) (Department of the Army, 2015), ki vključuje zrak (emisije vozil in opreme, požari, zapraševanje, čistila, barve, hladilni plin ipd.), arheološka območja (manever, gradbeni posegi, odstranitev, poškodovanje), hrup (nizki preleti, nočne dejavnosti, bližina naselij, promet, manever, eksplozije, pok, vibracije, večje vaje), ogrožene vrste (manever, učinki eksplozij, čas gnezdenja, vznemirjanje vrst, nevarni materiali, odsotnost sanacije, deforestacija, škoda v obalnih vodah), zemlja (manever, fizične poškodbe, odsotnost sanacije, erozija, gradbeni posegi, požari, občutljiva ekološka območja) in vode (pretakanje goriva, nevarni odpadki, erozija, izsuševanje, prečkanje vodotokov, pranje, odsotnost sanacije).

6 ZAZNAVANJE VPLIVA MIRNODOBNIH VOJAŠKIH DEJAVNOSTI NA OKOLJE

Z vprašanji smo želeli ugotoviti stališča poveljnikov enot Slovenske vojske o mirnodobnih vojaških dejavnostih in škodljivih vplivih na okolje. Pri vprašanju Ali menite, da nekatere mirnodobne dejavnosti oboroženih sil v Republiki Sloveniji ogrožajo okolje? smo na podlagi odgovorov oblikovali devet kategorij. Po mnenju poveljnikov Slovenska vojska dejavnosti izvaja skladno z veljavno nacionalno zakonodajo (vključno z okoljsko) in izhajajočimi predpisi, internimi okoljskimi predpisi in določili doktrin zavezništva, kar minimizira možnost namerne povzročitve okoljske škode. Grožnjo okolju, ki je posledica vojaških dejavnosti, ločijo glede na stopnjo ogrožanja, čas, obseg in zmogljivost vojske, dejavnosti in specifično kontaminacijo. V primerjavi s civilnimi organizacijami in panogami, vojska ne ogroža okolja bistveno bolj oziroma je na tem področju zgledna organizacija. Vojska je v primerjavi s preteklim obdobjem (30 let in več) bistveno bolj ekološko ozaveščena, pri čemer so se spremenile tudi nekatere prakse varstva okolja. V intrainstitucionalni primerjavi Slovenska vojska pravzaprav prispeva k varstvu okolja, čeprav poveljniki prepoznavajo nekatera realna okoljska tveganja vojaških dejavnosti. Vojaško pripravljenost je mogoče zagotavljati hkrati z varstvom okolja, kar pa zahteva investicije v sodobno vojaško infrastrukturo, ki upošteva tudi okoljski vidik. Kategorije stališč poveljnikov enot Slovenske vojske o vplivu mirnodobnih vojaških dejavnosti na okolje predstavljamo na sliki 1.

Preventivna dejavnost za zmanjševanje vplivov na okolje vključuje ustrezno skladiščenje nevarnih sredstev, obveščanje reševalnih služb, sodobno infrastrukturo (skladišča, delavnice, vadišča, strelišča), tehnične preglede, meritve, prepoved uporabe nedovoljenih sredstev, uporabo lovilcev in zadrževalnikov, sanacijo, zbiranje, ločevanje in strokoven odvoz odpadkov, uporabo kemičnih sanitarij, nadzorovano uporabo sevalnih sistemov, redne remonte, vzdrževanje tehnike in omejevanje uporabe zvočno intenzivnih sistemov. Vojska uporablja določena območja (državna, javna, vpoklicana zemljišča) in infrastrukturo in ima torej omejene alternative. Prav tako ima omejen vpliv na specifične reliefne, geografske, hidrološke in meteorološke značilnosti okolja, v katerem deluje. Ugotovimo, da poveljniki enot Slovenske vojske objektivno zaznavajo nekatera tveganja (posledice) vojaških dejavnosti na okolje ter pomen preventivne dejavnosti. Takšna ekološka naravnost je pozitivna in ne odstopa od določil doktrin zavezništva (področje varstva okolja, okoljska varnost). Očitno je, da vojaška institucija zaznava širok spekter vojaških dejavnosti z vplivom na okolje, kar izhaja iz strokovnega poznavanja področja in ima potencial, da se eksploatira v smeri preprečevanja, omejevanja in zmanjševanja okolju škodljive (obremenilne) vojaške dejavnosti. Stališča poveljnikov enot Slovenske vojske o vplivih mirnodobnih vojaških dejavnosti na okolje podrobneje predstavljamo na sliki 2.

Slika 2:
Stališča
poveljnikov
enot
Slovenske
vojske o
vplivih
mirnodobnih
vojaških
dejavnosti na
okolje

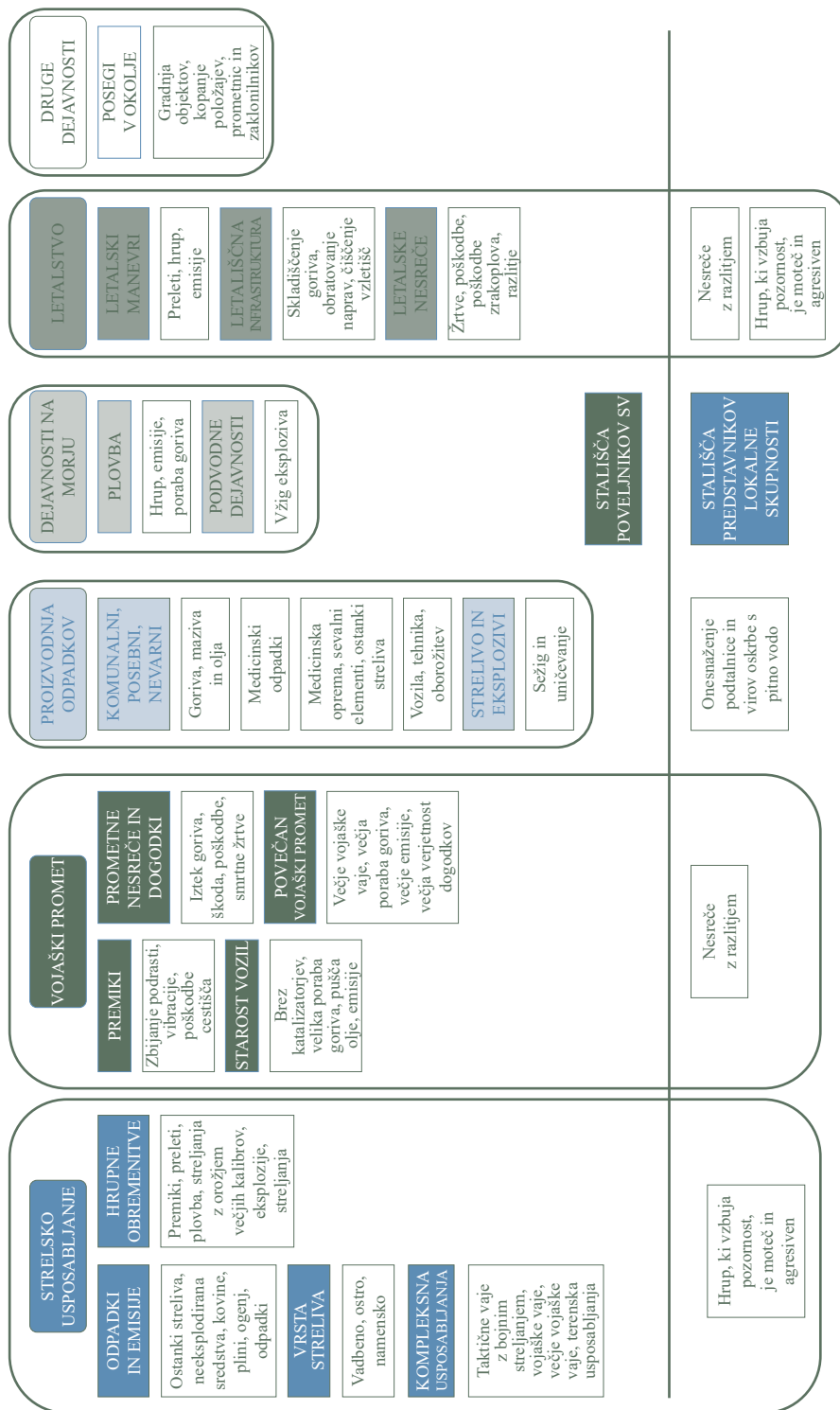
Intrainstitucionalna primerjava	Primerjava s preteklim obdobjem	Dejstva negativnega vpliva	Preventivna dejavnost	Pogojenost delovanja z zakonodajo in predpisi
- Obremenitev okolja v praksi vpoklicev zemljišč je manjša v primerjavi z izvajanjem vojaškega usposabljanja na vadiščih in streliščih, kjer se usposabljanje izvaja dlje časa in pogostejše; - obremenjenost okolja je večja na območjih, kjer so koncentrirana usposabljanja in streljanja, v primerjavi s tistimi, ki niso namenjena tovrstnim dejavnostim in so tako nekako zaščiteni in kjer je opaziti izredno biodiverziteti; - tako so urejena tudi obsežna vadišča v tujini, kjer je na zaščitnih območjih mogoče opaziti izredno število različne divjadi, ki se je prilagodila; - Slovenska vojska je v primerjavi z nekaterimi zahodnimi in jugovzhodnimi državami zgleden primer urejenosti področja varstva okolja; - vpliv dejavnosti Slovenske vojske na okolje je manjši, kot je bil vpliv nekdanje Jugoslovanske ljudske armade.	- Začetni odpor med pripadniki do uvajanja okoljskih predpisov pozneje postane vsakdanja in stalna praksa, nekaj običajnega in rutina; - med pripadniki vojske je bistveno večja okoljska ozaveščenost v primerjavi s tisto iz preteklosti, še posebno v primerjavi z obdobjem izpred 30 let; - v preteklosti se je izvajalo več streljanj kot zdaj, izobraženost o varstvu okolja je bila na nižji ravni; - v začetku uvajanja so bile nekatere težave, potreben je bil miselni preskok.	- Vojska ne izvaja dejavnosti, da bi namerno ogrožala okolje; - dejavnosti vojske so immanentno povezane z onesnaževanjem; - vojska brez hrupa in onesnaženja do neke mere ne obstaja; - čeprav imamo visoke standarde, dogodke lahko predvidimo, ne moremo pa jih preprečiti; - vplivi vojaških dejavnosti so v mejah dovoljenih standardov; - zavedanje, da vojska povzroča določeno škodo, vendar si prizadeva, da je ta čim manjša in čim prej sanirana; - varovanje okolja je pomembno, vendar mora biti uravnoteženo z vojaškim usposabljanjem; - vojska je odprta do okoljskih vprašanj; - vojska nima vpliva na povzročanje hrupa, razen omejevanja in občasnega izvajanja hrupnih dejavnosti; - ker se na vadiščih zadržuje številna in raznovrstna divjad, je težko trditi, da vojaške dejavnosti negativno vplivajo na naravo; - z doslednim izvajanjem ukrepov varstva okolja zmanjšujemo skupni negativni vpliv na okolje, ki pa ga ni mogoče povsem odpraviti.	- Vse dejavnosti, ki prispevajo k zmanjševanju negativnih vplivov na okolje (zbiranje odpadne vode, pobiranje tulcev, sanacija, doseganje standardov in predpisov ipd.); - zmogljivost za podporo terenskih usposabljanj (ustrezna infrastruktura, urejenost lokacij, namenska sredstva); - načrtovanje ukrepov varstva okolja in vključenost v ukaze za posamezne naloge; - pregled zemljišča in ocena okoljskega vidika; namenske enote za varstvo okolja; - dosegljivost gradiva za varstvo okolja; - investicije v okoljsko vzdržno infrastrukturo; - sodelovanje s civilnimi službami v primeru okoljskih dogodkov; - uporaba simulatorjev; - vključenost varstva okolja v letno preverjanje pripravljenosti.	- Vojaške dejavnosti se izvajajo na podlagi zakonodaje; - vojaške dejavnosti se izvajajo skladno z zakonodajo in predpisi (vključno z okoljsko); - vojska pri izvajanju dejavnosti upošteva okoljsko zakonodajo ter izhajajoče predpise in ukaze; - pripadniki morajo spoštovati določila ukazov o varovanju okolja; okoljske standarde zaveznitstva; - pri vseh okoljskih predpisih, ki jih morajo upoštevati v Slovenski vojski, ne more nastati namerna okoljska škoda ali kaznivo dejanje zoper okolje.
Prepoznana tveganja	Zagotavljanje pogojev za doseganje pripravljenosti	Stopnja ogrožanja okolja	Primerjava z drugimi subjekti	
- Možnost, da se med usposabljanjem zgodijo dogodki z okoljsko škodo ali dogodki omejenega onesnaženja (razlitje goriva in olj, nesreče); - nekatere dejavnosti lahko potencialno ogrozijo ali pomenijo tveganje za okolje; - če se kratkoročno ali dolgoročno prepustimo stihiji, se lahko zgodijo izredni dogodki vključno z okoljskimi.	- Treba je organizirati usposabljanje na realističen način, podoben bojnim razmeram; - vojska se mora usposablja, da bi ohranila določeno stopnjo pripravljenosti; - vojska se mora usposablja tudi na terenu (ne samo na trenažerjih) in se vsaj enkrat na leto preizkusiti na večji vojaški vaji; - če želimo usposobljeno vojsko, se ta mora usposablja, kar pa ima določen vpliv na okolje; - upravljanje obnovljene in sodobne infrastrukture (primer letališča) izboljšuje pogoje za usposabljanje in povečuje reputacijo vojske (gostovanje sodobnih letal zaveznitstva); - postopki, povezani s pridobivanjem soglasij (arheološka najdišča na območju objektov v prenovi), upočasnjujejo zagotavljanje pogojev.	- Glede na stopnjo ogrožanja (ne ogrožajo okolja; v splošnem ne ogrožajo; glede na rezultate meritev nimajo ogrožujočega vpliva; ne ogrožajo, a imajo določen vpliv); - glede na čas (dolgoročno imajo določen vpliv; trenutno nimajo znatnega vpliva); - glede na obseg in zmogljivost vojske (ni tako velika, da bi ogrožala); - glede na določene dejavnosti (ki lahko imajo največji vpliv; običajno vojaško usposabljanje nima vpliva); - glede na specifično kontaminacijo (hrup); - glede na vpliv (ima svojevrsten vpliv; dejavnosti z znatnim vplivom); - vojska ne povzroča večje škode.	- V primerjavi z drugimi organizacijami v smislu ogrožanja okolja (ne ogroža bistveno bolj; ne bolj kot druga javna podjetja; več kot določena in manj kot druga; vsaka dejavnost ima določen vpliv); - v primerjavi z državami, v katerih se izvajajo vojaške operacije in je področje okolja slabše urejeno (krizne razmere); - v primerjavi z drugimi organizacijami na področju varstva okolja je vojska vzorčna, zgledna, odgovorna in bolj dosledna organizacija; - na ravni posameznega pripadnika vojske so nekateri postopki samoumevni, ker je večja tudi ekološka ozaveščenost v civilnem okolju.	

Od sogovornikov smo želeli izvedeti, katere mirnodobne vojaške dejavnosti štejejo za najbolj okoljsko obremenilne. Pri vprašanju Če menite, da nekatere mirnodobne dejavnosti oboroženih sil v Republiki Sloveniji ogrožajo okolje, za katere dejavnosti gre? smo na podlagi odgovorov oblikovali šest kategorij, in sicer 1) strelsko usposabljanje, 2) vojaški promet, 3) proizvodnja odpadkov, 4) dejavnosti na morju, 5) letalstvo in 6) druge dejavnosti. Po stališčih poveljnikov imajo izrazitejši vpliv na okolje strelska usposabljanja, zvočna kontaminacija, kompleksna usposabljanja in uporaba različnih vrst streliva ter vojaški promet (premiki težjih vozil, stara vozila, nesreče in dogodki, povečan vojaški promet). Med vojaško dejavnostjo nastajajo določeni odpadki (komunalni, posebni, nevarni). Specifični odpadki so embalaža, ostanki streliva, medicinski odpadki, medicinska oprema, vojaška tehnika, sevalni elementi in neeksplozirana sredstva. Posebna obremenitev za okolje so dejavnosti na poligonu za uničevanje streliva in eksplozivnih sredstev. Dejavnosti na morju vključujejo plovbo in dejavnosti podvodnih potapljačev s specifičnimi obremenitvami na morsko in obalno okolje. Z letalstvom so povezane hrupne obremenitve (predvsem vzpenjanje zrakoplovov, streljanja, odmetavanje bomb), emisije, onesnaženje z gorivi (skladiščenje, pretakanje), tveganja obratovanja letališčne infrastrukture, letalske nesreče (žrtve, razlitja, vžig eksploziva, poškodbe zrakoplova). Med druge dejavnosti z vplivom na okolje uvrščamo fizične posege v okolje (gradnja vojaških objektov). Stališča poveljnikov enot Slovenske vojske in predstavnikov lokalne skupnosti o vojaških dejavnostih z največjim obremenilnim vplivom na okolje predstavljamo na sliki 3.

7 ZAZNAVANJE TRENJ IN PRILOŽNOSTI ZA SODELOVANJE NA PODROČJU VARSTVA OKOLJA

Zanimalo nas je, ali poveljniki enot Slovenske vojske zaznavajo morebitna trenja v razmerjih z lokalno skupnostjo na področju varstva okolja. Za trenja štejemo morebitna nesoglasja, nasprotovanja ali konfliktna razmerja med Slovensko vojsko v nekem okolju ter med lokalno skupnostjo (prebivalstvom, civilnimi iniciativami, interesnimi združenji, institucijami ipd.) v povezavi z varstvom okolja. Z analizo odgovorov poveljnikov na vprašanje Ali zaznavate trenja oziroma nasprotovanja, v povezavi z varovanjem okolja, med civilno družbo in Slovensko vojsko? smo oblikovali štiri kategorije, in sicer 1) nezaznavanje ali zanemarljivo zaznavanje trenj, 2) pričakovana nasprotovanja, 3) verjetna nasprotovanja in 4) zaznavanje dobrega sodelovanja (odsotnost trenj). Pri opravljanju svojih dejavnosti poveljniki ne zaznavajo nasprotovanj ali zaznavajo le nekatera, ki se pojavljajo v medijih, vendar nimajo vpliva na običajno sodelovanje s civilno skupnostjo v praksi. Zaznavajo predvsem trenja s civilnimi institucijami (pridobivanje soglasij) in omejitvami, ki izhajajo iz okoljskih predpisov. Pričakovana trenja so tista, ki izhajajo iz neposrednih vplivov vojaških dejavnosti na okolje in prebivalstvo (hrup, vojaški promet, omejevanje dostopa). Verjetna nasprotovanja so tista, ki so manj utemeljena, posledica negativne medijske kampanje, ekonomskega interesa, krepitve političnega vpliva, organiziranja civilne iniciative, specifičnih interesov, nezaupanja, neustrezne

Slika 3:
Stališča
poveljnikov
enot Slovenske
vojske in
predstavnikov
lokalne
skupnosti
o vojaških
dejavnosti
z največjim
obremenilnim
vplivom na
okolje

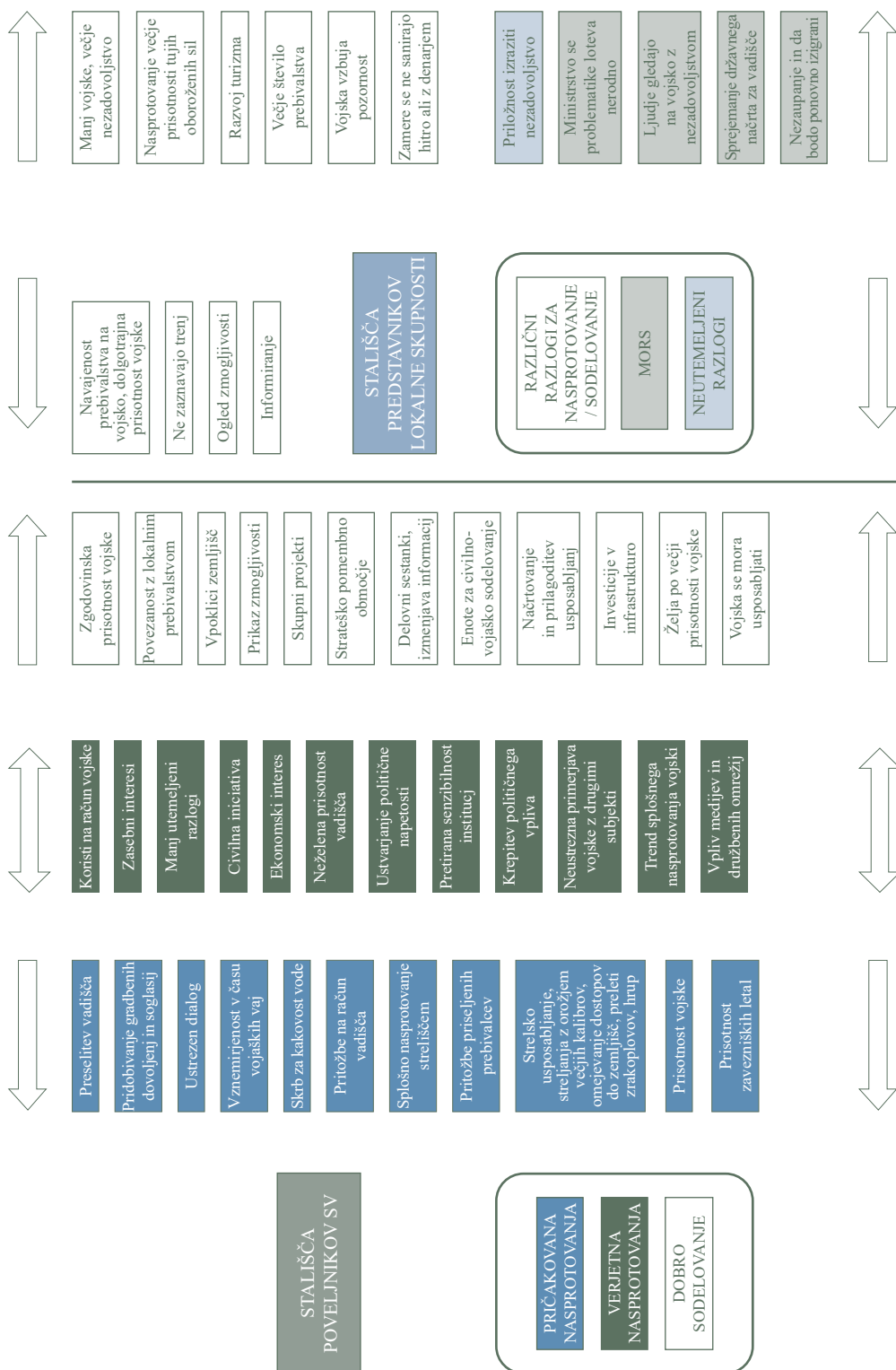

primerjave vojske, spregledanja drugih škodljivih dejavnosti (kmetijstvo, industrija, promet), nesprejemanje vojske ali splošno protivojaško razpoloženje. Zaznavanje dobrega sodelovanja z lokalno skupnostjo pa opisuje primere dobre prakse. Poveljniki zaznavajo dobro (učinkovito, uspešno) sodelovanje z lokalno skupnostjo, ki se kaže v dobrih praksah (vpoklici zemljišč, civilno-vojaško sodelovanje, redno informiranje, prikaz zmogljivosti, skupni projekti in investicije, souporaba vojaške infrastrukture, prilagodljivo načrtovanje vojaških dejavnosti, prikazne vaje), navajenost na prisotnost vojske (dolgotrajna prisotnost, povezanost), pobude za večjo prisotnost vojske in zavedanje obrambnega pomena (usposabljanja, strateškega območja, zgodovinske, kulturne in obrambne vloge vojske). Predstavniki lokalne skupnosti zaznavajo določena trenja, ki smo jih razvrstili na 1) neutemeljene razloge, 2) različne razloge za nasprotovanje (sodelovanje) in 3) tista v domeni Ministrstva za obrambo. Po mnenju predstavnikov lokalne skupnosti je vojska na Postojnskem prisotna že dolgo in prebivalstvo je navajeno. Čeprav je vojske manj v primerjavi s preteklim obdobjem, so prebivalci glede vojaških aktivnosti nezadovoljni predvsem zaradi prisotnosti tujih oboroženih sil. Večja prisotnost vojske vzbuja pozornost in nezadovoljstvo dela javnosti. Vir nezadovoljstva je sprejemanje državnega načrta za vadišče, pri čemer se Ministrstvo za obrambo problematike vadišča loteva nekoliko nerodno. Ljudje so nezaupljivi iz bojazni, da bodo ponovno izigrani. Zamere pri ljudeh je namreč težko sanirati na hitro ali z denarjem. Nekateri razlogi za nezadovoljstvo so pretirani in primer tega je, da želijo nekateri zgolj izraziti nezadovoljstvo, a ga ne utemeljijo. Poseben dejavnik je potencial turizma v regiji, širjenje naselij in naraščanje števila prebivalstva na vplivnem območju vadišča. Predstavniki lokalne skupnosti kot dobro (pozitivno) sodelovanje zaznavajo informiranost, ogled zmogljivosti (usposobljenost, oprema), ki lahko v mirnodobnem času koristi tudi civilnemu prebivalstvu (dvonamenska uporaba), in navajenost na dolgotrajno prisotnost vojske. Zaznana trenja med lokalno skupnostjo in Slovensko vojsko na področju vpliva vojaških dejavnosti na okolje so predstavljena na sliki 4.

8 JAVNOMNENJSKE RAZISKAVE O OKOLJU IN ANALIZA STALIŠČ PREDSTAVNIKOV LOKALNE SKUPNOSTI

Sodobno varnostno okolje predpostavlja ekonomska, družbena, kulturna, politična in vojaška tveganja, ki izhajajo tudi iz družbenega razmerja z naravnim okoljem (United Nations Environmental Programme [UNEP], 2019). Dejavniki okoljskih sprememb so naraščanje populacije, urbanizacija, ekonomski in tehnološki razvoj in klimatske spremembe (Banuri idr., 2019), medtem ko je onesnaženje okolja posledica rudarstva, industrije, vojaških dejavnosti, kmetijstva, kemičnega onesnaženja in nereguliranega ravnanja z odpadki (Rodríguez-Eugenio idr., 2018). Posledično je ohranitev naravnega okolja postala vrednota, kar se izraža z razpravami o vključevanju pravice do zdravega okolja med temeljne človekove pravice (Human Rights Council [UNEP] (2018) in uresničevanjem ciljev trajnostnega razvoja (United Nations General Assembly [UNGA], 2015).

Slika 4:
Zaznana trenja
in priložnosti
za sodelovanje
na področju
varstva okolja

Po rezultatih raziskav javnega mnenja stališča anketiranih slovenskih državljanov odražajo visoko raven ekološke ozaveščenosti (pri nekaterih vprašanjih tudi nad evropskim povprečjem). V raziskavi evropskega javnega mnenja o okolju iz leta 2019 (Eurobarometer, 2020) so anketirani Slovenci menili, da je zaščita okolja zelo pomembna (65 %) in dokaj pomembna (30 %). Pri vprašanju o najpomembnejših okoljskih problemih so se opredelili za naraščanje odpadkov (63 %), klimatske spremembe (37 %), onesnaževanje zraka (47 %) ter onesnaženje rek, jezer in podtalnice (36 %). V raziskavi Slovensko javno mnenje iz leta 2021 (Hafner-Fink idr., 2021) so se anketirani opredelili, kako jih skrbijo problemi okolja na lestvici od 1 do 5 (pri čemer je vrednost 1 – sploh me ne skrbijo, 5 – zelo me skrbijo), in sicer za 5 (51,2 %), 4 (28,4 %) in 3 (15 %). V isti raziskavi so anketirani o okoljskih problemih menili, da so za Slovenijo pomembni onesnaženje zraka (17,3 %), klimatske spremembe (15,9 %), odlaganje gospodinjskih odpadkov (15,5 %) in onesnaženje vode (14,8 %). Anketirani so menili, da je onesnaževanje slovenskih rek, jezer in potokov za okolje zelo nevarno (42,6 %), srednje nevarno (19,6 %) in izjemno nevarno (32,4 %) (Hafner-Fink idr., 2021). Po analizi raziskav Slovensko javno mnenje iz leta 2011 in 2020 o okolju so državljani Republike Slovenije v splošnem zaskrbljeni glede okoljskih problemov v državi, vendar ti ne vplivajo na kakovost življenja, zdravje, prehrano in varnost (Malešič, 2023). Prav tako ne povezujejo nadnacionalnih okoljskih problemov (klimatske spremembe, okoljski terorizem, okoljski begunci ipd.) z lastno varnostjo. Nasprotno pa je prebivalstvo bolj zaskrbljeno zaradi okoljskih problemov, ki vplivajo na kakovost življenja na lokalni ravni.

Od predstavnikov lokalne skupnosti smo želeli pridobiti stališča, ali menijo, da nekatere mirnodobne vojaške dejavnosti ogrožajo okolje. Pri vprašanjih Ali menite, da nekatere mirnodobne dejavnosti oboroženih sil v Republiki Sloveniji ogrožajo okolje? in Če menite, da ga, za katere dejavnosti gre? smo odgovore povzeli v obliki komentarja. Na temo o splošnem zaznavanju mirnodobnih dejavnosti oboroženih sil je izraženo sprejemanje dejstva o prisotnosti vojske v nekem okolju. Mirnodobne dejavnosti vojske v splošnem namreč ne ogrožajo okolja nič bolj kot nekatere druge gospodarske dejavnosti. Bližina vojaške dejavnosti ima določen vpliv na okolje in prebivalstvo. Vojska se glede na družbeno vlogo in namen nekje mora usposablja. Vojaška organizacija je sicer izpostavljena določenim političnim pritiskom, vključno s tistimi na okoljskem področju. Dobro sodelovanje s Slovensko vojsko se kaže z investicijami v javno infrastrukturo in podporo lokalnim projektom. Aktivnosti za krepitev zaupanja med lokalno skupnostjo in Slovensko vojsko so tudi ohranjanje kontaktov in komunikacije, predstavitve aktivnosti, vrste streljanj in vrste streliva, ki se uporablja, ter načrtov in ukrepov za varovanje okolja.

Predstavniki lokalne skupnosti in poznavalci problematike, glede na število sodelujočih v intervjuju (župani občin Postojna, Pivka in Moravče, predsednik Krajevne skupnosti Prestranek, dekan Fakultete za organizacijske vede Univerze v Mariboru), manj elaborirano zaznavajo vsebino vojaških dejavnosti, ki ogrožajo okolje. Predvsem so menili, da je hrup, ki ga povzročajo vojaške dejavnosti (preleti

letal, streljanja z večjimi kalibri), agresiven, moteč in obremenilen. Tveganja izhajajo predvsem iz vojaškega prometa (nesreče, razlitja), geoloških značilnosti terena (kras, vodonosnik) in onesnaženja podtalnice. V primeru razlitja je onesnaženje podtalnice, ki napaja zajetja za oskrbo s pitno vodo, v praksi nemogoče preprečiti. Prepoznavajo tudi druge dejavnike tveganja, kot so avtocestni, regionalni, železniški in tovorni promet ter druge gospodarske panoge. Zaznane vojaške dejavnosti z negativnim (ogrožajočim) vplivom na okolje so maloštevilne in vsebinsko manj raznolike (zreducirane na hrup in skrb za pitno vodo) ter temeljijo na ugotovitvah akademskih študij in znanih rezultatih obratovalnega monitoringa.

Pomenljiva so tudi stališča poznavalcev okoljske problematike vojaških dejavnosti in predstavnikov občin, ki niso izpostavljene vplivom vojaških dejavnosti. Okoljski odtis, ki ga proizvaja vojska, izhaja iz njene temeljne dejavnosti, ki je zakonsko določena, pri čemer ne moremo trditi, da gre za namerno uničevanje okolja, saj so okoljevarstveni predpisi v Slovenski vojski natančno določeni (I. Podbregar, intervju 30. 11. 2021). To področje je v vojski še bolj urejeno v primerjavi z nekaterimi civilnimi organizacijami in gospodarskimi družbami. Sredstva, ki se občinam namenja iz obrambnega proračuna, se porabljajo za investicije v načrtovane projekte, od katerih ima korist tudi lokalna skupnost. Ključno je tudi strateško komuniciranje med Ministrstvom za obrambo, Slovensko vojsko in lokalno družbo s poudarkom na okoljskem vidiku civilno-vojaških razmerij. Med družbenim zaznavanjem vojaških dejavnosti z vplivom na okolje ter med realnostjo nastaja prostor, ki v negotovosti in pomanjkanju informacij med prebivalstvom lahko formira vojski nenaklonjena stališča. Pragmatična rešitev se nakazuje tudi v preoblikovanju obrambnih in notranjevarnostnih struktur, ki bi svoje naloge izvajale še bolj v korist civilne družbe, medtem ko bi umeščenost vojske v družbo izboljšali z vpeljavo javno-zasebnega partnerstva. Predstavniki občin zunaj vpliva vojaških dejavnosti menijo, da mora država z resno obrambno politiko in vojsko tej zagotoviti pogoje za usposabljanje in s tem primerne poligone (M. Balažic, intervju 4. 7. 2022). Zaželeno je, da so poligoni na primernih lokacijah, ki niso posebno moteče za okolje in prebivalstvo. V Republiki Sloveniji ni evidentnih dogodkov, pri katerih bi vojska povzročila večjo okoljsko škodo. Če bodo na vojaških poligonih nastali ekološki problemi, pa se pričakuje, da bo vojska sodelovala pri sanaciji nastale škode. Vpliv vojaških dejavnosti na okolje je sicer manjši v primerjavi z industrijskimi panogami, v katerih se okoljski predpisi izvajajo manj dosledno. Ne nazadnje marsikatera lokalna skupnost v državi nosi določeno skupno ekološko obremenitev, ki obsega tudi mirnodobne vojaške dejavnosti (strelišča, poligoni).

Sklep Civilno-vojaška razmerja so dinamična, pri čemer gre za stalno iskanje ravnotežja, da bi sodelujoči subjekti uspešno razreševali trenja in preprečevali razvoj konfliktov. Vsebina civilno-vojaških razmerij ni enoznačna, temveč se spreminja v času. Pravzaprav prepoznavamo različne vsebine civilno-vojaških razmerij, ki jim pridružujemo tudi okoljsko dimenzijo. Okoljski vidik civilno-vojaških razmerij ima izrazito vlogo v obdobju krepitve vrednot postmodernizma, višje ekološke ozaveščenosti državljanov, večjih zahtev do vojske na okoljskem področju in

prepoznavanju določenih negativnih vplivov mirnodobnih vojaških dejavnosti na okolje. Kot navedeno, okoljski vidik civilno-vojaških razmerij predpostavlja specifičen pristop k reševanju okoljskih vprašanj, da bi sodelujoči subjekti (Ministrstvo za obrambo, Slovenska vojska, politični odločevalci, lokalna skupnost) ohranili ravnotežje med zahtevami po varstvu okolja in zagotavljanju vojaške pripravljenosti. Z vidika varstva okolja in zmanjševanja negativnih vplivov vojaške dejavnosti na okolje so obetajoča določila okoljskega vidika vključena v Resolucijo o splošnem dolgoročnem programu razvoja in opremljanja Slovenske vojske do leta 2040 (MORS, 2023). Resolucija predvideva posodobitev in gradnjo nove vojaške infrastrukture (strelišča, skladišča, namestitvene kapacitete) vključno z energetsko sanacijo. Energetska in okoljska prilagoditev vojaške infrastrukture bo izvedena sistematično in geografsko enakomerno z vključevanjem v lokalno okolje. Osrednje vadišče Slovenske vojske po resoluciji ostaja na Počku pri Postojni, pri čemer bo posodobljeno, prilagojeno potrebam sodobnih oboroženih sil in vidiku varovanja okolja. Po resoluciji je ključna obnova vadišč in strelišč, pri čemer so predvidene investicije v izgradnjo dodatnih notranjih strelišč in simulatorjev. Počak pri Postojni ostaja osrednje in najpomembnejše vadišče za vojaško usposabljanje poveljstev in enot Slovenske vojske in delno za izvajanje mednarodnega vojaškega sodelovanja, ki izhaja iz obveznosti članstva v Natu.

Sodelujoči poveljniki enot Slovenske vojske izražajo objektivno in pozitivno stališče do pomena in izvajanja ukrepov varstva okolja ter zmanjševanja negativnega vpliva vojaških dejavnosti na okolje. V splošnem so stališča poveljnikov do varstva okolja med izvajanjem mirnodobnih vojaških dejavnosti skladna z določili Natovih notranjih organizacijskih predpisov in zavezniških doktrinarnih dokumentov. Poveljniki enot Slovenske vojske dokaj objektivno in vsebinsko podrobneje opisujejo mirnodobne vojaške dejavnosti z največjim obremenilnim vplivom na okolje. To pripisujemo ekspertizi poveljnikov in poznavanju učinkov vojaških dejavnosti. Nasprotno predstavniki lokalne skupnosti manj elaborirano zaznavajo vojaške dejavnosti s škodljivim vplivom na okolje. Najpogostejše navajajo hrup (streljanja, vojaški promet), razlitja in tveganja za onesnaženje virov pitne vode. Ugotovitev pripisujemo dejstvu, da so navedene okoljske obremenitve persistenten del javnega mnjenja, nepoznavanju vsebine vojaških dejavnosti in nizkemu številu sodelujočih predstavnikov lokalne skupnosti in poznavalcev v raziskavi. Sicer sodelujoči predstavniki lokalne skupnosti izražajo nekatera objektivna (zmerna) stališča glede okoljskega vidika civilno-vojaških razmerij. Tako poveljniki enot Slovenske vojske kot sodelujoči predstavniki lokalne skupnosti in poznavalci problematike pri izvajanju vojaških dejavnosti, v povezavi z okoljskim področjem, zaznavajo primere dobre prakse in določena nasprotovanja lokalne skupnosti. V tej zvezi velja izpostaviti okrepitev dobrih praks (povezanost s prebivalstvom, zgodovinska prisotnost in povezanost z vojsko, informiranje, učinkovitost enot za civilno-vojaško sodelovanje, souporaba vojaške infrastrukture in izplačevanje nadomestil, investicije v lokalno infrastrukturo, prilagodljivo načrtovanje vojaških dejavnosti, prikazne vaje, splošna zaželeno prisotnost vojske, promocija projektov, ki upoštevajo okoljski vidik) ter aktivno prizadevanje za zmanjšanje negativnega vpliva tistih vojaških

dejavnosti na okolje, ki so najbolj obremenilne in moteče za lokalno prebivalstvo ali vir medsebojnega nezaupanja (hrup, dejavnosti v nočnem času, nezaupanje v verodostojnost meritev izbranih parametrov, prisotnost tujih oboroženih sil). Na mestu je tudi pobuda za revizijo tistih mirnodobnih vojaških dejavnosti, ki glede na intenziteto vpliva, obseg in frekvenco izvajanja ni združljiva z nekaterimi družbeno-geografskimi in naravnimi dejavniki na območju dosedanjega osrednjega vadišča Slovenske vojske.

V primeru vadišča Poček namreč obstajajo nekateri dejavniki (širitev naselij, razvoj turizma, značilnosti terena), ki niso združljivi s trenutno vsebino in obsegom vojaških dejavnosti na vadišču. Iz tega razloga je ključna uravnotežena politika, predvsem na strani Ministrstva za obrambo, ki bo upoštevala tako zahteve okoljske zakonodaje kot zahteve za zagotavljanje pripravljenosti Slovenske vojske. Skrb za ohranitev in trajnostno uporabo naravnega okolja je utemeljena z večjo ekološko ozaveščenostjo družbe, lokalnega prebivalstva in pripadnikov oboroženih sil. Iz tega razloga se je okrepil tudi pomen okoljskega vidika civilno-vojaških razmerij in pomen strateške komunikacije Ministrstva za obrambo in Slovenske vojske z lokalnimi oblastmi na okoljskem področju. Ne gre namreč prezreti dejstva, da je bil prav okoljski vidik povod za poznejšo zamenjavo v vojaškem vodstvu, kar negativno vpliva na ugled in zaupanje v vojaško institucijo. Neuspešno (nerodno) reševanje primera vadišča Poček lahko vodi v domino učinek predvsem pri drugih odprtih vojaških streliščih v Republiki Sloveniji, pri katerih okoljski vidik civilno-vojaških razmerij še ni obravnavan na akademski ravni. Izziv ostaja tudi možnost potenciranja protivvojaškega razpoloženja na družbeni ravni in posledično upad podpore javnosti za uresničevanje ciljev nacionalnovarnostnega sistema Republike Slovenije.

Literatura

1. Balali-Mood, M., Naseri, K., Tahergorabi, Z., Khazdair, M. R., in Sadeghi, M., 2021. *Toxic Mechanisms of Five Heavy Metals: Mercury, Lead, Chromium, Cadmium, and Arsenic*. *Frontiers in Pharmacology*, 12, str. 1–19. DOI: 10.3389/fphar.2021.643972.
2. Banuri, T., Prates, F. F., Martino, D., Murthy, I. K., Park, J., in Zenghelis, D. A., 2019. *Drivers of Environmental Change*. V P. Ekins, J. Gupta in P. Boileau (ur.), *Global environment outlook GEO-6*, str. 21–55. Cambridge University Press.
3. Baršienė, J., Butrimavičienė, L., Grygiel, W., Lang, T., Michailovas, A., in Jackūnas, T., 2014. *Environmental genotoxicity and cytotoxicity in flounder (Platichthys flesus), herring (Clupea harengus) and Atlantic cod (Gadus morhua) from chemical munitions dumping zones in the southern Baltic Sea*. *Marine Environmental Research*, 96, str. 56–67. DOI: 10.1016/j.marenvres.2013.08.012, 20. januar 2024.
4. Bearden, D. M., 2007. *Exemptions from Environmental Law for the Department of Defense: Background and Issues for Congress*. CRS Report for Congress. Congressional Research Service. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA472908.pdf>, 23. januar 2024.
5. Bebler, A., 2005. *Civil-Military Relations and Democratic Control of the Armed Forces in Slovenia*. V A. Bebler (ur.), *Sodobno vojaštvo in družba* (str. 87–100). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
6. Beck, J. A., Gledhill, M., Schlosser, C., Stamer, B., Böttcher, C., Sternheim, J., Greinert, J., & Achterberg, P. E., 2018. *Spread, Behavior, and Ecosystem Consequences of Conventional Munitions Compounds in Coastal Marine Waters*. *Frontiers in Marine Sciences*, 5-141, str. 1–26. DOI: 10.3389/fmars.2018.00141.

7. Butinar, Ž., Hvastja, Š., Kos, U. A., Kramberger, D., Lamper, A., Pirnat, T., in Lampret, L. R. (ur.), 2020. *Ugotavljanje in sanacija okoljske škode po pravilih nacionalnega, evropskega in mednarodnega prava*. Ljubljana: Pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani. <https://www.pf.uni-lj.si/media/pkp.rezultat.2.pdf>, 7. januar 2024.
8. Commission of The European Communities, 1993. *Green Paper on remedying environmental damage*, COM (93) 47 final. http://aei.pitt.edu/950/1/environmental_damage_gp_COM_93_47.pdf, 2. januar 2024.
9. Dandeker, C., 1990. *Flexible Forces for the Twenty-First Century, Facing Uncertainty* Report no. 1. Department of Leadership, Swedish National Defense College.
10. Department of the Army, 2015. *Environmental Considerations (Army Techniques Publication No. 3-34.5, Marine Corps Reference Publication No. 4-11B)*. <https://irp.fas.org/doddir/army/atp3-34-5.pdf> Environmental Protection Agency, 2008. *Superfund Environmental Indicators Guidance Human Exposure Revisions*. <https://semspub.epa.gov/work/HQ/176152.pdf>, 13. januar 2024.
11. Environmental Protection Agency, 2024. *Ecological Risk Assessment Glossary of Terms*. https://ofmpub.epa.gov/sor_internet/registry/termreg/searchandretrieve/glossariesandkeywordlists/search.do?details=&glossaryName=Eco%20Risk%20Assessment%20Glossary, 17. januar 2024.
12. Eurobarometer, 2020. *The attitudes of Europeans towards the environment*. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2257>, 20. februar 2024.
13. Feaver, P. D., in Kohn, R. H. (ur.), 2001. *Soldiers and Civilians: The Civil-Military Gap and American National Security*. MIT Press.
14. Fish, L., in Scharre, P., 2018. *Protecting Warfighters from Blast Injury*. Center for a New American Security. https://s3.us-east-1.amazonaws.com/files.cnas.org/documents/CNAS_Super-Soldiers_3_Warfighter-Blast-Injury_May-2018_FINAL.pdf?mtime=20180427105437&focal=none, 12. januar 2024.
15. Furlan, B., 2015. *Neučinkovitost vojske kot pokazatelj neustreznosti civilnega nadzora* (2). *Sodobni vojaški izzivi*, 17-3, str. 11–23.
16. Furlan, B., 2018. *Reduction of risks for the development of civil-military conflicts*. *Sodobni vojaški izzivi*, 20-4, str. 27–45.
17. Garb, M., 2009. *Divergentno in konvergentno v odnosu med vojsko in družbo. Teorija in praksa*, 46-(1-2), str. 105–125.
18. Generalštab Slovenske vojske, 2017. *Direktiva št. 14-06: Varstvo okolja v Slovenski vojski*.
19. Generalštab Slovenske vojske, 2020. *Standardni operativni postopek št. 14-0012: Varstvo okolja na vojaških vadiščih, streliščih in poligonih* (GŠSV, št. 804-180/2020-1, z dne 2. 11. 2020).
20. Government Accountability Office, 2006. *Improvement Continues in DOD's Reporting on Sustainable Ranges but Additional Time Is Needed to Fully Implement Key Initiatives*. <https://www.gao.gov/assets/gao-06-725r.pdf>, 13. januar 2024.
21. Hafner-Fink, M., Broder, Ž., Doušak, M., Zorman, R. F., Gerdina, O., Jagodic, A., Kecman, I., Kurdija, S., Mihelj, V., Pajnik, M., Uhan, S., Toš, N., Vovk, T., Zajšek, Š., in Malnar, B., 2021. *Slovensko javno mnenje 2020/3 – Poročilo o izvedbi raziskave in sumarni pregled rezultatov*. Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
22. Hecker, J. H., 2011. *Peace and Sustainable Development through Environmental Security. A Methodology for Environmental Security Assessments*. Institute for Environmental Security. https://actionguide.info/static/media/filer_public/f4/6f/f46f2782-ac3b-4de2-b42f-244a72db39df/pub-2011-01_a_ies_espa_es_a_methodology.pdf, 23. januar 2024.
23. Hong, D.-S., 2008. *The military and civil society in Korea*. V G. Caforio, G. Kümmel, G. in B. Purkayastha (ur.), *Armed Forces and Conflict Resolution: Sociological Perspectives*, str. 239–256. Emerald Group Publishing Limited. DOI: 10.1016/S1572-8323(08)07013-6.

24. Human Rights Council, 2018. *Report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment*, (A/HRC/37/59). <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g18/017/42/pdf/g1801742.pdf?token=uBYa0VQfYVK35XjpEp&fe=true>, 20. januar 2024.
25. Jelušič, L., 1997. *Legitimnost sodobnega vojaštva*. Fakulteta za družbene vede.
26. Joó, R., 1996. *Who Guards the Guards? A Fundamental Question for Democratic Regimes*. V R. Joó (ur.), *The democratic control of armed forces* (str. 6–12). Chaillot Papers. <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/cp023e.pdf>, 27. januar 2024.
27. Kiss, Z. L., 1999. *Changes of the Military Mind in Hungary: In the Mirror of Empirical Data*. V L. Jelušič in J. Selby (ur.), *Defence restructuring and conversion: Sociocultural aspects* (str. 214–273). European Commission, COST Action A10, Directorate-General Research.
28. Kotnik-Dvojmoč, I., 2000. *Preoblikovanje oboroženih sil sodobnih evropskih držav (študija primera Slovenije) [Doktorska disertacija]*. Fakulteta za družbene vede.
29. Kümmel, G., 2002. *The Military and its Civilian Environment: Reflections on a Theory of Civil-Military Relations*. *Connections: The Quarterly Journal*, 1-4, str. 63–82. http://connections-qj.org/system/files/01.4.06_kummel.pdf, 27. februar 2024.
30. Lee Jenni, G. D., Peterson, M. N., Katz Jameson, J., in Cabbage, F. W., 2015. *Military Perspectives on Public Relations Related to Environmental Issues*. *International Journal of Comparative Sociology*, 27-4, str. 353–369. DOI: 10.1080/1062726X.2015.1027770.
31. Light, S. E., 2014. *The Military-Environmental Complex*. *Boston College Law Review*, 55-3, str. 879–946. <https://storage.googleapis.com/jnl-bcls-j-bclr-files/journals/1/articles/648/63ae8bd10920d.pdf>, 13. februar 2024.
32. Lima, D. R. S., Marcio, L. S. B., Neves, B. B., & Moreira, F. R., 2011. *Impact of ammunition and military explosives on human health and the environment*. *Reviews on Environmental Health*, 26-2, str. 101–110. DOI: 10.1515/reveh.2011.014.
33. Macarol, B., 1993. *Okoljski pojmi in njihova raba*. *Ujma*, 93-7, str. 275–277.
34. Malešič, M., 2023. *Javnomnenjska zaznava okoljske varnosti v Sloveniji*. *Teorija in praksa*, 60-4, str. 729–752.
35. Manigart, P., 1998. *Postmoderne vojaške organizacije: sociološka analiza*. *Teorija in praksa*, 35-2, str. 362–369.
36. Martel, R., Robertson, T. J., Doan, M. Q., Thiboutot, S., Ampleman, G., Provatas, A., in Jenkins, T., 2008. *2,4,6-Trinitrotoluene in soil and groundwater under a waste lagoon at the former Explosives Factory Maribyrnong (EFM)*. *Victoria, Australia. Environmental Geology*, 53-6, str. 1249–1259. DOI: 10.1007/s00254-007-0713-y.
37. Matthews, J. A., Bridges, E. M., Caseldine, C. J., Luckman, A. J., Owen, G., Perry, A. H., Shakesby, R. A., Walsh, R. P. D., Whittaker, R. J., in Willis, K. J., 2003. *Military impacts on environment*. V J. A. Matthews (ur.), *The Encyclopaedic Dictionary of Environmental Change*. Hodder Education Publishers.
38. McDiarmid, M. A., Engelhardt, S. M., Dorsey, C. D., Oliver, M., Gucer, P., Gaitens, J. M., Kane, R., Cernich, A., Kaup, B., Hoover, D., Gaspari, A. A., Shvartsbeyn, M., Brown, L., in Squibb, K. S. (2011). *Longitudinal Health Surveillance in a Cohort of Gulf War Veterans 18 Years After First Exposure to Depleted Uranium*. *Journal of Toxicology and Environmental Health, Part A*, 74, str. 678–691. DOI: 10.1080/15287394.2011.539138.
39. Mesec, B., 1998. *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. *Visoka šola za socialno delo*.
40. Mihalič, T., 1993. *Problematika okolja in ukrepi ekološke politike v turizmu [Doktorska disertacija]*. Ekonomska fakulteta.
41. Ministrstvo za obrambo, 2013. *Skupna Natova doktrina za varstvo okolja med vojaškimi aktivnostmi pod vodstvom NATA, SVS (Slovenski vojaški standard), STANAG 7141*.
42. Ministrstvo za obrambo, 2013a. *Okoljevarstvene zahteve pri objektih in opremi za ravnanje z gorivi, SVS (Slovenski vojaški standard), STANAG 7102*.

43. Ministrstvo za obrambo, 2013b. *Sistem ravnanja z okoljem v Natovih operacijah, SVS (Slovenski vojaški standard), STANAG 2583.*
44. Ministrstvo za obrambo, 2014. *Skupne zahteve za ravnanje z odpadki med vojaškimi aktivnostmi pod vodstvom NATA, SVS (Slovenski vojaški standard), STANAG 2510.*
45. Ministrstvo za obrambo, 2015. *Najboljše okoljske prakse za trajnostno rabo vojaških vadišč, SVS (Slovenski vojaški standard), STANAG 2594.*
46. Ministrstvo za obrambo, 2016. *Okoljska podatkovna zbirka Natove baze med operacijami pod vodstvom NATA, SVS (Slovenski vojaški standard), STANAG 6500.*
47. Ministrstvo za obrambo, 2016a. *Najboljše okoljske prakse in standardi za vojaške baze v Natovih operacijah, SVS (Slovenski vojaški standard), STANAG 2582.*
48. Ministrstvo za obrambo, 2023. *Resolucija o splošnem dolgoročnem programu razvoja in opremljanja Slovenske vojske do leta 2040 (ReDPROSV40).* https://www.gov.si/assets/ministrstva/MO/Dokumenti/resolucija40_brosura.pdf, 20. 2. 2024.
49. Moskos, C. C. (2000). *Towards a Postmodern Military: The United States as a Paradigm.* In C. Moskos, J. A. Williams & D. R. Segal (Eds.). *The Postmodern Military. Armed Forces After the Cold War* (pp. 15). Oxford University Press.
50. Nato Standardization Office, 2013. *Environmental Protection Handling Requirements for Petroleum Handling Facilities and Equipment (STANAG 7102).*
51. Nato Standardization Office, 2018a. *Joint NATO doctrine for environmental protection during NATO-led military activities (STANAG 7141).*
52. Nato Standardization Office, 2019. *NATO Environmental File During NATO-led Military Activities (STANAG 6500).*
53. Nato Standardization Office, 2020. *Best environmental protection practices for sustainability of military training areas (STANAG 2594).*
54. Nato Standardization Office, 2022a. *Environmental Protection Best Practices and Standards for Military Camps in NATO Operations (STANAG 2582).*
55. Nato Standardization Office, 2024. *Environmental management system in NATO military activities (STANAG 2583).*
56. Neuhauser, J. A., 2015. *U.S. military responsibility for environmental cleanup in contingency environments. Environmental Law, 45-1, str. 129–179.*
57. North Atlantic Treaty Organization, 2019. *NATO Encyclopedia. Environment – NATO's stake.* https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/1/pdf/2019-nato-encyclopedia-eng.pdf, 15. 2. 2024.
58. Pion-Berlin, D., Croissant, A., in Kuehn, D., 2024. *Introduction to the Research Handbook on Civil–Military Relations.* V D. Pion-Berlin, A. Croissant in D. Kuehn (ur.), *Research Handbook on Civil–Military Relations* (str. 1–17). Edward Elgar Publishers.
59. Právělie, R., 2014. *Nuclear Weapons Tests and Environmental Consequences: A Global Perspective. Ambio. A Journal of Environment and Society, 43-6, str. 729–744. DOI: 10.1007/s13280-014-0491-1.*
60. *Pravila službe v Slovenski vojski, 2009. Uradni list RS, (84/09).*
61. Prebilič, V., in Oder, K., 2004. *Obrambni sistem in ekologija – vloga severnoatlantskega zavezništva. Teorija in praksa, 41(3-4), str. 599–615.*
62. Prosser, C. W., Sedivec, K. K., in Barker W. T., 2000. *Tracked Vehicle Effects on Vegetation and Soil Characteristics. Journal of Range Management, 53-6, str. 666–670. DOI: 10.2307/4003164.*
63. Ricci M. E., Dain-Owens, A. P., Anderson, A. B., Jones, R. A., Howard, H. R., Effinger, A. M., in Fehmi, J. S., 2012. *Index of Available Research on Military Impacts. Optimal Allocation of Land for Training and Non-training Uses. US Army Engineer Research and Development Center.*

64. Rodríguez-Artiles, J. F., Pérez-Zabaleta, A., in Labeaga-Azcona, J. M., 2019. *Effects of noise emitted by military aircraft on housing close to an air base: the case of Gando air base (Spain)*. *Revista Internacional de Contaminacion Ambiental*, 35-1, str. 207–221. DOI: 10.20937/RICA.2019.35.01.15
65. Rodríguez-Eugenio, N., McLaughlin, M., in Pennock, D., 2018. *Soil Pollution: a hidden reality*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://www.fao.org/3/I9183EN/i9183en.pdf>, 27. januar 2024.
66. RxList, 18. 2. 2024. *Medical dictionary. Definition of toxicity*. <https://www.rxlist.com/toxicity/definition.htm>, 23. maj 2024.
67. Sanden, J., in Bachmann, S-D., 2013. *Countering Hybrid Eco-threats to Global Security Under International Law: The Need for an Comprehensive Legal Approach*. *Liverpool Law Review*, 34-3, str. 261–289. DOI: 10.1007/s10991-012-9120-x.
68. Shields, P. (2015). *Civil-military relations*. In E. Berman, D. A. Bearfield & M. J. Dubnick (Eds.). *Encyclopedia of Public Administration and Public Policy*, 3rd Edition, str. 564–569. Routledge.
69. Smit, H. A. P., 2020. *Developing military environmental literacy in the South African Army through a dedicated military environmental management course*. *Scientia Militaria: South African Journal of Military Studies*, 48-1, str. 75–96. DOI: 10.5787/48-1-1247.
70. Smit, H. A. P., in Henrico, I., 2022. *'Green' militaries: the military-environment conundrum*. V L. Sandham, C. Hansen in I. Meiklejohn (ur.), *Proceedings of the Biennial Conference of the Society of South African Geographers and the Southern African Association of Geomorphologists*, str. 46–61. Rhodes University.
71. United Nations Environmental Programme, 2019. *Global Environment Outlook 6*. <https://www.unep.org/resources/global-environment-outlook-6>, 20. februar 2024.
72. United Nations General Assembly, 2015. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, (A/RES/70/1). <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement>, 20. februar 2024.
73. Van Antwerp, R. L., 2001. *Encroachment Impacts on Army Installations and How to Deal with Them*. *Federal Facilities Environmental Journal*, 12-2, str. 19–32. DOI: 10.1002/ffej.1002.
74. Vennik, K., 2019. *The Effect of Military Vehicles on Rut Formation on Estonian Soils and Natural Recovery of the Ruts* [Doctoral dissertation]. Estonian University of Life Sciences.
75. Yamamoto, M., Tomita, J., Sakaguchi, A., Ohtsuka, Y., Hoshi, M., in Apsalikov, K. N., 2010. *Uranium isotopes in well water samples as drinking sources in some settlements around the Semipalatinsk Nuclear Test Site, Kazakhstan*. *Journal of Radioanalytical and Nuclear Chemistry*, 284-2, str. 309–314. DOI: 10.1007/s10967-010-0463-2, 17. april 2024.
76. *Zakon o obrambi (ZObr)*. (2004, 2015, 2020). Uradni list RS, (103/04, 95/15, 139/20).
77. *Zakon o varstvu okolja (ZVO-2)*. (2022, 2023, 2024). Uradni list RS, (44/22, 18/23, 78/23, 23/24).

email: silvo.grcar@student.um.si

email: andrej.sotlar@um.si

ORCID: 0009-0000-0670-4656

ORCID: 0000-0001-8678-4958

email: katja.eman@um.si

ORCID: 0000-0002-1519-822X